

Гендерні правовідносини у сім'ї та логіка альтернативного вирішення спорів

*Веселовська Наталія Олександрівна*¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.07.2023	<i>Право</i>	347.6:305

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20472634>

Анотація. У статті досліджуються гендерні правовідносини у сім'ї крізь призму логіки альтернативного вирішення спорів як сучасного механізму врегулювання сімейних конфліктів. Основну увагу зосереджено на трансформації природи сімейного спору від суто правового протистояння до конфлікту інтересів, ролей, комунікаційних моделей та соціальних очікувань, які нерідко формуються під впливом гендерних стереотипів. Проаналізовано особливості виникнення конфліктів у сфері сімейних правовідносин, пов'язаних із розподілом сімейних обов'язків, реалізацією батьківських прав, економічною нерівністю, емоційною владою та асиметрією комунікації між сторонами. Обґрунтовано, що логіка альтернативного вирішення спорів у сімейній сфері ґрунтується не лише на юридичному компромісі, а на виявленні справжніх інтересів сторін, відновленні конструктивної комунікації та пошуку балансу між принципом рівності й потребою захисту вразливішої сторони. Досліджено потенціал медіації як гендерночутливого механізму врегулювання сімейних конфліктів, а також межі її застосування у випадках домашнього насильства, психологічного тиску чи суттєвого дисбалансу сторін. У статті аналізуються міжнародні стандарти у сфері сімейної медіації та забезпечення гендерної рівності, практика Європейського суду з прав людини, а також сучасні тенденції розвитку альтернативного вирішення спорів у сімейному праві. Зроблено висновок, що ефективність альтернативного вирішення сімейних спорів залежить не лише від правового регулювання процедури, а й від урахування психологічної, соціальної та гендерної природи конфлікту.

Ключові слова: гендерні правовідносини, сімейні правовідносини, сімейний конфлікт, альтернативне вирішення спорів, медіація, сімейна медіація, гендерна рівність, гендерні стереотипи, комунікативна асиметрія, домашнє насильство, права дитини, батьківські права, конфлікт інтересів, психологічний дисбаланс, позасудове врегулювання спорів, сімейна медіація, ADR.

Gender Legal Relations within the Family and the Logic of Alternative Dispute Resolution

Abstract. The article examines gender legal relations within the family through the prism of the logic of alternative dispute resolution as a contemporary mechanism for settling family conflicts. Particular attention is focused on the transformation of the nature of family disputes from purely legal confrontation into conflicts of interests, social roles, communication models, and social expectations, which are often shaped under the influence of gender stereotypes. The study analyzes the specific features of conflicts arising within family legal relations, particularly those connected with the distribution of family responsibilities, the exercise of parental rights, economic inequality, emotional power, and asymmetry of communication between the parties. The article substantiates that the logic of alternative dispute resolution in the family sphere is based not only on achieving a legal

¹ кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5321-9693>

compromise, but also on identifying the genuine interests of the parties, restoring constructive communication, and finding a balance between the principle of equality and the need to protect the more vulnerable party. The potential of mediation as a gender-sensitive mechanism for resolving family conflicts is explored, as well as the limits of its application in cases involving domestic violence, psychological pressure, or a substantial imbalance between the parties. The article also analyzes international standards in the field of family mediation and gender equality protection, the case law of the European Court of Human Rights, as well as contemporary trends in the development of alternative dispute resolution in family law. It is concluded that the effectiveness of alternative resolution of family disputes depends not only on the legal regulation of the procedure, but also on consideration of the psychological, social, and gender-related nature of the conflict.

Keywords: gender legal relations, family legal relations, family conflict, alternative dispute resolution, mediation, family mediation, gender equality, gender stereotypes, communicative asymmetry, domestic violence; children's rights, parental rights; conflict of interests, psychological imbalance, out-of-court dispute settlement, family mediation, ADR.

Вступ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сучасних сімейних правовідносин, у межах яких дедалі частіше виникають конфлікти, пов'язані і з юридичними суперечностями, і з нерівністю соціальних ролей, комунікативними бар'єрами, економічною залежністю та гендерними стереотипами. Сімейний конфлікт у сучасних умовах перестає бути виключно приватною проблемою окремої родини та набуває значення складного соціально-правового явища, що впливає на реалізацію прав людини, забезпечення рівності, захист інтересів дитини та стабільність суспільних відносин.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах розвитку альтернативних способів вирішення спорів, які поступово інтегруються у правову систему України та формують нові підходи до врегулювання сімейних конфліктів. У цьому контексті важливого значення набуває саме логіка альтернативного вирішення спорів, яка ґрунтується не на змагальності та поглибленні протистояння, а на виявленні реальних інтересів сторін, пошуку балансу між правами та потребами учасників конфлікту, відновленні комунікації та мінімізації деструктивних наслідків сімейного спору. На відміну від класичного судового підходу, логіка медіації та інших позасудових процедур орієнтована в першу чергу на збереження соціальних зв'язків, психологічну безпеку сторін та формування умов для подальшої взаємодії, що є особливо важливим у сімейних правовідносинах.

Ефективність альтернативного вирішення спорів у сімейній сфері значною мірою залежить від здатності враховувати гендерну природу конфлікту, реальний баланс сторін, психологічні механізми впливу та приховану асиметрію сімейної комунікації. Формальна рівність сторін у сімейному спорі не завжди означає їх фактичну рівність, що потребує глибшого переосмислення логіки альтернативного вирішення спорів саме крізь призму гендерних правовідносин.

Актуальність теми посилюється також активним розвитком міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, забезпечення гендерної рівності та впровадження гуманістичних моделей врегулювання конфліктів. Практика Європейського суду з прав людини, положення Стамбульської конвенції, сучасні європейські підходи до сімейної медіації формують нові вимоги до правового розуміння сімейного конфлікту та способів його вирішення, у зв'язку з чим виникає потреба у комплексному дослідженні гендерних правовідносин у сім'ї крізь призму логіки альтернативного вирішення спорів, що поєднує правовий, психологічний, комунікативний та соціальний аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика альтернативного вирішення спорів у сімейних правовідносинах останніми роками дедалі активніше досліджується українськими науковцями, які поступово формують міждисциплінарний підхід до аналізу сімейного конфлікту як поєднання правових, психологічних та соціальних чинників.

У статті Л. Романадзе, присвяченій критеріям медіабельності спорів, окремо підкреслюється, що не кожен конфлікт може бути ефективно врегульований шляхом медіації. Науковиця звертає увагу на необхідність оцінки характеру конфлікту, рівня добровільності сторін, наявності психологічного чи економічного тиску та можливого дисбалансу між учасниками спору. Висновки набувають особливого значення у сімейних правовідносинах, де

формальна рівність сторін нерідко приховує фактичну асиметрію впливу, залежності або комунікативних можливостей, тому дослідниця фактично формує підхід до медіації як до процедури, яка повинна враховувати як юридичний зміст спору, так і реальну безпеку та автономність сторін [1].

Суттєве значення для розуміння сучасної логіки альтернативного вирішення спорів мають також дослідження медіації у цивільному та господарському процесі, у яких автори обґрунтовують переваги позасудових процедур у порівнянні з класичною змагальною моделлю судового розгляду. У таких працях медіація розглядається як спосіб переходу від конфронтаційної логіки до логіки співпраці, пошуку інтересів та збереження соціальних зв'язків між сторонами, що має особливу цінність саме для сімейних правовідносин, де сторони нерідко продовжують взаємодіяти після завершення спору [2].

Важливим напрямом сучасних досліджень є також аналіз становлення та розвитку медіації в Україні. У працях, присвячених історії розвитку медіації, підкреслюється, що сучасне розуміння альтернативного вирішення спорів поступово відходить від сприйняття медіації як виключно допоміжної процедури та формує нову культуру врегулювання конфліктів, засновану на діалозі, взаємоповазі та врахуванні інтересів усіх учасників правовідносин [3].

Наукові підходи зазначених авторів формують важливе теоретичне підґрунтя для дослідження гендерних правовідносин у сім'ї та логіки альтернативного вирішення спорів, проте питання впливу гендерної нерівності, комунікативної асиметрії та психологічного дисбалансу на ефективність сімейної медіації потребують подальшого комплексного наукового осмислення.

Важливе значення для дослідження гендерних правовідносин у сім'ї та логіки альтернативного вирішення спорів мають також сучасні іноземні наукові праці, у яких сімейний конфлікт розглядається не лише як юридичне протистояння, а як складне поєднання соціальних ролей, психологічної взаємодії, комунікативної асиметрії та прихованої нерівності між сторонами.

Суттєвий внесок у дослідження гендерної природи сімейної комунікації зробила Claire Balleys у статті «*Familial Digital Mediation as a Gendered Issue Between Parents*», у якій вона аналізує сучасні форми цифрової сімейної комунікації між батьками та доходить висновку, що навіть у новітніх моделях сімейної взаємодії зберігається нерівномірний розподіл відповідальності між жінкою та чоловіком, та підкреслює, що організаційне та емоційне навантаження у сімейній сфері переважно покладається саме на жінок, що формує приховану асиметрію сімейних правовідносин та впливає на характер конфліктів між сторонами. Особливу увагу дослідниця приділяє комунікативним механізмам контролю, очікувань та емоційної відповідальності у сім'ї [4].

Вагоме значення для аналізу трансформації гендерних ролей у сучасній сім'ї має праця Ana Moreda-Mínguez «*A Change in Work-Family/Life or a Return to Traditional Gender Roles?*», в якій досліджується вплив сучасних соціальних змін на сімейні ролі та доводиться, що навіть в умовах розвитку принципу гендерної рівності значна частина неоплачуваної домашньої та доглядової праці продовжує виконуватися жінками. Дослідження є важливим для розуміння того, що сімейні конфлікти нерідко виникають не лише через юридичні суперечності, а внаслідок накопичення соціальної нерівності, перевантаження та різних очікувань щодо ролей у сім'ї [5].

Уваги заслуговують і дослідження, присвячені межах застосування медіації у випадках домашнього насильства та психологічного дисбалансу між сторонами. Так, у роботі «*Screening for Intimate Partner Violence in Family Mediation*» група дослідників під керівництвом Fernanda Rossi аналізує проблему виявлення прихованого насильства під час сімейної медіації, наголошуючи, що формальна добровільність участі сторін не завжди свідчить про їх реальну рівність у переговорному процесі, при цьому особливу увагу в статті приділено необхідності оцінки ризиків психологічного тиску, контролю та емоційної залежності між сторонами перед початком процедури медіації [6].

Важливим джерелом для дослідження сімейної медіації у випадках насильства є також аналітична праця «*Family Law Mediation in Family Violence Cases*», у якій автори досліджують допустимість альтернативного вирішення спорів за наявності сімейного насильства та асиметрії влади між сторонами. Науковці підкреслюють, що сімейна медіація може бути ефективною лише за умов реальної безпеки учасників спору та відсутності прихованого

примусу, та наголошують, що у випадках психологічного контролю або страху одна зі сторін може втрачати здатність до вільного формування власної позиції, що суперечить базовим принципам медіації [7].

Суттєвий вплив на сучасне розуміння гендерної нерівності та психологічного насильства у сімейних правовідносинах має праця Paige Sweet «*The Politics of Surviving*», в якій аналізуються механізми психологічного контролю, газлайтингу та соціального знецінення жінок у сімейних відносинах. Такий підхід є важливим для розуміння того, що сімейний конфлікт не завжди має відкриту форму примусу, а нерівність сторін може проявлятися через приховані механізми емоційного впливу та контролю над сприйняттям реальності [8].

Важливим міжнародним орієнтиром у сфері гендерно чутливої медіації є також аналітичні матеріали United Nations Development Programme щодо забезпечення гендерної рівності у медіації, в якому наголошується, що ефективне альтернативне вирішення спорів повинно враховувати реальний доступ сторін до комунікації, ресурсів та можливості впливати на результат переговорів, а також підкреслюється, що нейтральність процедури не означає ігнорування фактичної нерівності між сторонами [9].

Сучасні іноземні дослідження демонструють поступовий перехід від вузького юридичного розуміння сімейного спору до комплексного аналізу сімейного конфлікту як явища, у якому правові суперечності тісно пов'язані з гендерними ролями, психологічною взаємодією, емоційною владою та асиметрією комунікації між сторонами.

Метою статті є комплексне дослідження гендерних правовідносин у сім'ї крізь призму логіки альтернативного вирішення спорів, визначення впливу гендерних чинників на виникнення та перебіг сімейних конфліктів, а також аналіз особливостей застосування медіації та інших позасудових процедур у врегулюванні сімейно-правових спорів. Особливу увагу зосереджено на дослідженні логіки альтернативного вирішення спорів як механізму пошуку балансу між правами, інтересами та потребами сторін, здатного забезпечити не лише юридичне врегулювання конфлікту, а й відновлення конструктивної комунікації, зниження рівня конфліктності та врахування принципу гендерної рівності у сімейних правовідносинах.

Результати

Сучасне сімейне право дедалі більше стикається з необхідністю реагування як на юридичний зміст спору, так і на складну систему міжособистісних взаємодій, у межах яких формуються конфлікти між членами сім'ї, тому в цьому аспекті сімейний спір не може розглядатися виключно як формальне протистояння сторін щодо прав та обов'язків, оскільки його природа значною мірою формується під впливом соціальних ролей, психологічних моделей поведінки, економічної залежності та гендерних очікувань.

Особливість сімейних правовідносин полягає у тому, що вони поєднують юридичний, емоційний, моральний та соціальний компоненти, і, на відміну від більшості цивільно-правових конфліктів, сімейний спір майже ніколи не обмежується лише питанням права. Навіть у випадках, коли предметом спору є аліменти, визначення місця проживання дитини, участь у вихованні чи поділ майна, реальна конфліктність значною мірою зумовлюється боротьбою за контроль, психологічним виснаженням, почуттям несправедливості, нерівномірним розподілом сімейних обов'язків та різними уявленнями сторін про власні ролі у сім'ї, тому традиційна модель судового вирішення сімейного спору не завжди забезпечує ефективне врегулювання конфлікту. Суд здебільшого встановлює юридично значущі факти та визначає правові наслідки, однак не усуває сам конфлікт як форму деструктивної взаємодії між сторонами. Більше того, змагальна природа судового процесу нерідко поглиблює конфронтацію, формує стратегії взаємного звинувачення та ускладнює подальшу комунікацію між учасниками сімейних правовідносин. Особливо небезпечним це є у спорах, де сторони після завершення процесу продовжують здійснювати спільне батьківство або залишаються пов'язаними спільними інтересами дитини.

Логіка альтернативного вирішення спорів набуває принципово іншого значення, адже її сутність полягає у досягненні співпраці чи, якнайменше, компромісу, та у зміні самої моделі сприйняття конфлікту. Судова логіка орієнтована на встановлення правоти та винуватості, а логіка медіації та інших альтернативних процедур ґрунтується на аналізі інтересів, потреб та причин конфліктної поведінки сторін, при чому в сімейних правовідносинах це має особливу

цінність, оскільки дозволяє перевести конфлікт із площини взаємного протистояння у площину пошуку прийнятної моделі подальшої взаємодії.

Сімейна медіація не може розглядатися як універсальний або виключно технічний спосіб врегулювання спору, і її ефективність безпосередньо залежить від здатності враховувати реальну структуру сімейних правовідносин та приховану асиметрію між сторонами. Формальна юридична рівність учасників сімейного конфлікту не завжди відповідає їх фактичному становищу, адже у багатьох випадках один із учасників спору має сильніший економічний, психологічний або комунікативний вплив, що істотно впливає на переговорний процес та здатність сторін вільно формувати свою позицію.

У цьому аспекті особливого значення набуває гендерна природа сімейного конфлікту, так як значна частина конфліктів у сім'ї формується під впливом традиційних уявлень про ролі чоловіка та жінки, розподіл сімейної праці, відповідальність за виховання дитини, фінансове забезпечення сім'ї та допустимі моделі поведінки у шлюбі. Навіть за умов формального закріплення принципу рівності у сімейному законодавстві соціальна практика продовжує демонструвати нерівномірний розподіл психологічного та емоційного навантаження між членами сім'ї.

Дослідження Claire Balleys, присвячене гендерному характеру сімейної комунікації у цифровому середовищі, демонструє, що навіть сучасні моделі батьківської взаємодії залишаються структурованими навколо традиційного розподілу відповідальності між чоловіком і жінкою, а емоційна та організаційна праця у сім'ї значною мірою покладається саме на жінок, що свідчить про формування сімейного конфлікту не лише навколо юридичного предмета спору, а й навколо накопиченої нерівності у сімейних ролях та очікуваннях [4].

Подібні висновки містяться і в дослідженнях Ana Mogero-Mínguez, яка аналізує трансформацію сімейних ролей у сучасному суспільстві та звертає увагу на те, що навіть за умов розвитку ідей гендерної рівності значна частина сімейних обов'язків продовжує асоціюватися саме з жінкою. Асиметрія безпосередньо впливає на характер сімейних конфліктів, формує приховану нерівність сторін та ускладнює досягнення реального балансу інтересів під час альтернативного вирішення спору [5]. Логіка альтернативного вирішення сімейних спорів не може обмежуватися лише процедурним механізмом досягнення угоди, ефективність її залежить від здатності враховувати соціальну природу сімейного конфлікту, психологічну динаміку взаємодії сторін та реальний характер гендерних правовідносин у сім'ї.

Сучасний сімейний спір поступово трансформується із традиційного юридичного конфлікту, в основі якого перебуває формальне порушення прав чи невиконання обов'язків, у складний багаторівневий конфлікт інтересів, соціальних ролей, моделей комунікації та психологічних очікувань сторін. Трансформація безпосередньо пов'язана зі зміною самої природи сімейних правовідносин у сучасному суспільстві, де сім'я дедалі більше розглядається не лише як правовий інститут, а як динамічна система міжособистісної взаємодії, у межах якої юридичні, соціальні, моральні та емоційні компоненти тісно переплітаються між собою.

Традиційний підхід до сімейного спору тривалий час ґрунтувався переважно на юридичній оцінці поведінки сторін, визначенні їх суб'єктивних прав та обов'язків, а також пошуку правового механізму відновлення порушеного права, однак сучасна практика свідчить про те, що переважна більшість сімейних конфліктів не виникає виключно через юридичну невизначеність чи колізію норм права. У багатьох випадках предмет спору, який формально закріплюється у позовних вимогах, є лише зовнішнім проявом значно глибших суперечностей, пов'язаних із боротьбою за вплив у сім'ї, емоційним виснаженням, нерівномірним розподілом відповідальності, кризою комунікації або накопиченим психологічним конфліктом між сторонами.

Особливо яскраво це проявляється у спорах щодо визначення місця проживання дитини, участі у вихованні, поділу майна подружжя чи виконання аліментних обов'язків. Формально такі конфлікти мають чітко визначений правовий предмет, однак реальна природа спору нерідко виходить далеко за межі юридичної площини, і в таких ситуаціях сторони фактично конфліктують і щодо конкретного права чи обов'язку, і щодо визнання власної ролі у сім'ї, справедливості розподілу відповідальності, оцінки внеску кожного у сімейне життя та права на емоційний чи соціальний контроль над ситуацією. У цьому аспекті важливого значення набувають саме комунікаційні моделі, які формуються між членами сім'ї протягом тривалого часу, адже значна частина сімейних конфліктів є наслідком систематичного накопичення

взаємних претензій, комунікативних бар'єрів та деструктивних моделей взаємодії. Відсутність ефективної комунікації призводить до того, що сторони поступово переходять від обговорення проблеми до взаємного звинувачення, персоналізації конфлікту та сприйняття один одного не як учасників спільного правовідношення, а як опонентів, тому сучасний сімейний спір дедалі частіше набуває ознак конфлікту ідентичностей та ролей.

Значення у структурі такого конфлікту набувають і соціальні очікування та гендерні стереотипи, які істотно впливають на поведінку сторін, їх сприйняття власних прав та обов'язків, а також на моделі реагування у конфліктній ситуації. Попри закріплення принципу рівності жінки та чоловіка у законодавстві, суспільна практика продовжує демонструвати стійкість традиційних уявлень щодо «належних» сімейних ролей, де жінка нерідко сприймається як основна особа, відповідальна за емоційне забезпечення сім'ї, виховання дитини та побутову організацію сімейного життя, тоді як чоловік традиційно асоціюється із фінансовим забезпеченням та владною функцією у сім'ї.

Подібні соціальні установки впливають на розподіл сімейних обов'язків та на характер конфліктної взаємодії між сторонами, у результаті навіть формально нейтральний сімейний спір може супроводжуватися прихованою нерівністю сторін, різним рівнем психологічного навантаження, економічної залежності чи комунікативного впливу. Сучасне розуміння сімейного конфлікту потребує виходу за межі суто нормативного аналізу та врахування соціальної й психологічної природи сімейних правовідносин, тому особливого значення набуває логіка альтернативного вирішення спорів, яка дозволяє працювати не лише з юридичними вимогами сторін, а й з їх реальними інтересами, емоційними потребами, комунікативними моделями та прихованими причинами конфлікту. Така трансформація сімейного спору безпосередньо пов'язана зі зміною соціальної структури сучасної сім'ї та переосмисленням ролей її учасників.

За даними *UN Women* [10] жінки у світі витрачають у середньому на 2,8 години більше на день на неоплачувану домашню та доглядову працю, ніж чоловіки, при цьому саме неоплачувана праця, як-от догляд за дитиною, організація побуту, емоційне забезпечення сім'ї, залишається однією з найменш видимих, але найбільш конфліктогенних сфер сімейних правовідносин. Формально такі обов'язки не завжди мають чітке юридичне закріплення, однак саме навколо них часто формується відчуття несправедливості, емоційного виснаження та нерівності у сім'ї.

Сімейні ролі продовжують суттєво впливати на економічну автономію особи, а відтак і на баланс сторін у сімейному конфлікті. Економічна залежність, нерівномірний розподіл часу та психологічного навантаження формують приховану асиметрію сімейних правовідносин навіть у випадках, коли закон формально гарантує рівність прав жінки та чоловіка. У цьому контексті сімейний конфлікт перестає бути виключно юридичним спором щодо певного суб'єктивного права, він дедалі більше проявляється як конфлікт соціальних очікувань, моделей поведінки та взаємних уявлень сторін про справедливий розподіл ролей у сім'ї, тому предметом реального конфлікту часто стає не лише питання поділу майна, визначення місця проживання дитини чи сплати аліментів, а питання визнання внеску кожного з учасників сімейних правовідносин, розподілу відповідальності та права на вплив у сімейній системі.

Суттєвого значення набуває і трансформація комунікаційних моделей у сім'ї, адже сучасний сімейний конфлікт дедалі рідше виникає як реакція на одноразове порушення права. Значно частіше він є результатом тривалого накопичення комунікативних бар'єрів, взаємних претензій, психологічної втоми та втрати конструктивної взаємодії між сторонами, у результаті правовий спір стає лише зовнішньою формою значно глибшого конфлікту, в основі якого перебувають питання довіри, визнання, контролю та психологічної безпеки, тому цінність логіки альтернативного вирішення спорів у сімейній сфері полягає у можливості працювати як з формальними правовими вимогами сторін, так і з прихованими причинами конфлікту, соціальними ролями, емоційними потребами та комунікативною динамікою сімейних правовідносин.

Реалізація батьківських прав також не може розглядатися виключно як формальна рівність матері й батька перед законом, і на практиці батьківство і материнство нерідко функціонують у різних соціальних режимах: від матері частіше очікується постійна включеність у догляд, виховання, побутову організацію та емоційну підтримку дитини, тоді як участь батька може сприйматися як допоміжна або факультативна, і подібна асиметрія

очікувань здатна породжувати конфлікти щодо місця проживання дитини, порядку участі у вихованні, розподілу витрат, аліментів та прийняття важливих рішень щодо дитини [5].

Економічна нерівність у сім'ї посилює конфліктність, оскільки фінансова залежність однієї сторони знижує її реальну здатність вільно обстоювати власну позицію, що має принципове значення для аналізу сімейних спорів, оскільки економічна залежність прямо впливає на переговорну позицію сторін, можливість самостійного прийняття рішень та ризик прийняття не вигідного компромісу.

Окремого наукового значення набуває категорія емоційної влади у сімейних правовідносинах, наприклад, коли один із учасників сімейного конфлікту має економічний чи формальний вплив, ще й здатність контролювати емоційний простір взаємодії: нав'язувати почуття провини, знецінювати позицію іншої сторони, блокувати діалог або переводити правову дискусію у площину психологічного тиску. У таких умовах сімейний спір не може бути адекватно вирішений лише через формальне зіставлення правових позицій, оскільки зовнішня рівність сторін може приховувати фактичну нерівність їхньої комунікативної свободи.

Асиметрія комунікації між сторонами є одним із ключових пояснень того, чому сімейні конфлікти часто тривалий час не вирішуються, а лише переходять з однієї форми в іншу, адже, коли одна сторона володіє більшою здатністю формулювати вимоги, контролювати інформацію, впливати на дитину або інтерпретувати ситуацію у власних інтересах, конфлікт втрачає характер рівноправного діалогу, тому логіка альтернативного вирішення спорів у сімейній сфері має бути спрямована не лише на пошук компромісу, а й на відновлення умов справедливої комунікації, у якій кожна сторона може без тиску висловити власні інтереси, потреби та межі.

Сімейний конфлікт у контексті ґендерних правовідносин доцільно розглядати як поєднання правового, соціального, економічного та комунікативного дисбалансу, а альтернативне вирішення спорів у цій сфері повинно враховувати не лише юридичний предмет спору, а й реальний розподіл влади, ресурсів, відповідальності та голосу між сторонами.

Логіка альтернативного вирішення спорів у сімейній сфері ґрунтується на принципово іншому підході до природи конфлікту, ніж традиційна судова модель, адже класичний судовий розгляд орієнтований передусім на встановлення юридично значущих фактів, визначення порушеного права та ухвалення обов'язкового рішення, при цьому альтернативне вирішення спорів спрямоване на дослідження реальних причин конфлікту, інтересів сторін та можливостей відновлення конструктивної взаємодії між ними. У сімейних правовідносинах така логіка має особливе значення, оскільки навіть після завершення конфлікту сторони нерідко продовжують перебувати у спільному соціальному та психологічному просторі, виконувати батьківські функції та взаємодіяти у питаннях, пов'язаних із дитиною, майном або сімейними обов'язками.

У цьому аспекті сімейна медіація не зводиться до пошуку формального компромісу між сторонами, а полягає у виявленні справжніх інтересів учасників конфлікту, які нерідко приховуються за юридичними вимогами або емоційними претензіями. Наприклад, спір щодо визначення місця проживання дитини може фактично відображати боротьбу сторін за емоційне визнання, страх втрати зв'язку з дитиною або прагнення зберегти контроль над сімейною ситуацією. Аналогічно конфлікт щодо поділу майна нерідко пов'язаний не лише з економічними інтересами, а з питанням визнання внеску кожного з подружжя у спільне сімейне життя.

Логіка альтернативного вирішення спорів у сімейній сфері орієнтована в більшій мірі на відновлення комунікації між сторонами та зниження рівня конфліктності, і у багатьох випадках досягнення домовленості стає можливим лише після того, як сторони отримують можливість висловити власні емоції, пояснити мотиви поведінки та бути почутими без загрози осуду чи процесуального програшу, що дозволяє перевести конфлікт із площини взаємного звинувачення у площину усвідомлення інтересів та пошуку прийнятної моделі подальшої взаємодії.

Сімейна медіація не може розглядатися як нейтральний або універсальний механізм врегулювання будь-якого сімейного спору. Формальна рівність сторін не завжди означає їх фактичну рівність у переговорному процесі, і в сімейних конфліктах нерідко існує суттєвий психологічний, економічний або комунікативний дисбаланс, який впливає на здатність сторін

вільно формувати та висловлювати власну позицію, тому сучасна концепція сімейної медіації дедалі більше пов'язується з поняттям гендерно чутливого підходу, що передбачає врахування реального становища сторін, їх емоційної безпеки, рівня залежності та можливих прихованих форм тиску.

Особливого значення ця проблема набуває у випадках домашнього насильства або психологічного контролю, у таких ситуаціях зовнішня добровільність участі у медіації може приховувати фактичну неспроможність однієї зі сторін вільно висловлювати власні інтереси, тому міжнародні стандарти у сфері сімейної медіації наголошують на необхідності оцінки безпеки сторін та допустимості проведення медіації у кожному конкретному випадку. Відповідно до положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [11], держави повинні забезпечувати, щоб обов'язкові альтернативні процедури врегулювання спорів не застосовувалися у випадках домашнього насильства, оскільки це може створювати ризик повторної віктимізації постраждалої особи.

Практика Європейського суду з прав людини демонструє поступове формування підходу, за якого сімейний конфлікт оцінюється через реальний баланс влади, психологічний стан учасників спору та найкращі інтереси дитини. У справах, пов'язаних із сімейними конфліктами, Суд послідовно підкреслює важливість забезпечення права дитини на стабільне та безпечне середовище, необхідність недопущення психологічного насильства та обов'язок держави створювати механізми, здатні забезпечити реальний, а не декларативний захист вразливих учасників правовідносин.

Висновки

Тенденції розвитку альтернативного вирішення спорів у сімейному праві свідчать про поступовий перехід від формального посередництва до комплексної міждисциплінарної моделі врегулювання конфлікту. У межах такої моделі сімейний спір розглядається як поєднання правових, психологічних, соціальних та комунікативних чинників, тому ефективність альтернативного вирішення спорів дедалі більше залежить не від формального існування процедури медіації, а від здатності враховувати реальну природу конфлікту, психологічну динаміку взаємодії сторін та приховану асиметрію сімейних правовідносин.

Сучасний сімейний конфлікт доцільно розглядати як складне багаторівневе явище, у межах якого юридичний спір тісно пов'язаний із соціальними ролями, економічною нерівністю, комунікативними бар'єрами та гендерними стереотипами. Логіка альтернативного вирішення спорів у таких умовах набуває значення механізму досягнення домовленості та способу відновлення конструктивної взаємодії між сторонами та мінімізації деструктивних наслідків конфлікту.

Ефективність сімейної медіації безпосередньо залежить від здатності враховувати психологічну, соціальну та гендерну природу спору, а також забезпечувати баланс між принципом рівності сторін і необхідністю захисту вразливішого учасника правовідносин, а комплексний, гендерно чутливий та міждисциплінарний підхід дозволяє розглядати альтернативне вирішення спорів як один із найбільш перспективних напрямів розвитку сучасного сімейного права.

Список використаних джерел:

1. Романадзе Л.Д. Критерії медіабельності в контексті системи вирішення спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 6(35). С. 109–114. URL: https://piv.nuoua.od.ua/v6_2020/4.pdf
2. Маан Б., ван Пі Р., Романадзе Л., Сергєєва С., Сергєєв Ю. Медіація у цивільних та господарських справах. Київ: Проєкт ЄС «Право-Justice», 2021. 44 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/615/5ac/7a6/6155ac7a6e5a3765926585.pdf>
3. Водоп'ян Т.В. До питання історії розвитку медіації в Україні. *Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання*. 2020. № 20. С. 45–48. URL: <https://ppp-journal.kiev.ua/archive/2020/20/9.pdf>
4. Claire Balleys. Familial digital mediation as a gendered issue between parents. *Media, Culture & Society*. 2022. Vol. 44(8). pp. 1559–1575. DOI: <https://doi.org/10.1177/01634437221119020>

5. Morero-Mínguez A., Ortega-Gaspar M. A Change in Work-Family/Life or a Return to Traditional Normative Patterns in Spain? *Frontiers in Sociology Gender, Sex and Sexualities*. 2022. Vol. 7. DOI: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2022.807591>
6. Rossi F.S., Applegate A.G., Beck C.J., Timko C., Holtzworth-Munroe A. Screening for Intimate Partner Violence in Family Mediation: An Examination of Multiple Methodological Approaches Using Item Response Theory. *Assessment*. 2022. Vol. 29(8). pp. 1641-1657. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10731911211022843>
7. O'Regan K., Brennan K., Matheson E., Fusco-Virtue A. Family Law Mediation in Family Violence Cases: Basics & Best Practices. *Family Violence & Family Law Brief (13)*. Fredericton, NB: Muriel McQueen Fergusson Centre for Family Violence Research. 2022. URL: <https://www.umanitoba.ca/sites/resolve/files/2023-01/Issue%2013%20Family%20Law%20Mediation%20in%20Family%20Violence%20Cases.pdf>
8. Sweet P.L. *The Politics of Surviving: How Women Navigate Domestic Violence and Its Aftermath*. Oakland: University of California Press, 2021. 340 p. URL: <https://www.amazon.com/Politics-Surviving-Navigate-Domestic-Aftermath/dp/0520377702>
9. Gender Equality in Grassroots Mediation. United Nations Development Programme (UNDP). 2022. 33 p. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/GE%20in%20GM_EN.pdf
10. UN Women. About UN Women. URL: <https://www.unwomen.org/>
11. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text